

برآورد اقتصاد سایه و فرار مالیاتی با استفاده از متغیرهای انضباط مالی دولت

معصومه مطلبی*، محمد علیزاده** و سجاد فرجی دیزجی***

تاریخ وصول: ۱۳۹۷/۰۶/۰۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۳/۲۷

چکیده

هدف اصلی این پژوهش برآورد اقتصاد سایه و فرار مالیاتی در ایران با استفاده از متغیرهای انضباط مالی دولت در طی دوره ۹۴-۱۳۴۶ می‌باشد. با توجه به بزرگی اندازه دولت و کمبود درآمد، دولت ایران در بیشتر سال‌های دوره مورد بررسی با کسری بودجه مواجه بوده است. تأمین مداوم کسری بودجه دولت از طریق استقراض از بانک مرکزی (چاپ پول جدید) می‌تواند منجر به افزایش تورم شده و در نتیجه باعث افزایش اندازه اقتصاد سایه و فرار مالیاتی ناشی از آن شود. از طرف دیگر، در سال‌های اخیر، اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها، فشار مضاعفی را بر روی شرایط بودجه‌ای دولت ایجاد کرده و باعث شده است تا دولت علاوه بر استقراض از بانک مرکزی، از طریق فروش دلارهای نفتی در بازار آزاد نیز اقدام به مقابله با کسری بودجه خود نماید، که مورد اخیر نیز به نوبه خود باعث نوسانات زیاد نرخ ارز و افزایش تورم شده و بر افزایش اندازه اقتصاد سایه در ایران بیش از پیش دامن زده است.

برای برآورد اقتصاد سایه در مطالعه حاضر از روش MIMIC استفاده می‌شود. اکثر روش‌های تخمین اقتصاد سایه، تنها یک شاخص را برای پوشش دادن همه اثرات اقتصاد سایه در نظر گرفته‌اند، با این وجود اثرات اقتصاد سایه به صورت همزمان در بخش تولید، نیروی کار و بازارهای پولی نمایان می‌شود. رویکرد مدلی علت‌های چندگانه موجودیت و رشد اقتصاد سایه و همچنین اثرات چندگانه اقتصاد سایه در طی زمان را در نظر می‌گیرد. در پژوهش حاضر، متغیرهای بار مالیات در دو شاخص بار مالیات کل و بار مالیات بر واردات، درآمد حاصل از منابع طبیعی، نرخ بیکاری، نرخ ارز و سه شاخص نرخ تورم، کسری بودجه و حجم دولت به‌عنوان سه متغیر در نظر

* دانشجوی دکتری اقتصاد، دانشگاه لرستان، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، خرم‌آباد، ایران.

** دانشیار و عضو هیات علمی دانشکده علوم اقتصادی و اداری دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران. (نویسنده‌ی

مسئول) (Alizadeh.m@lu.ac.ir)

*** استادیار و عضو هیات علمی دانشکده مدیریت و اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

گرفته شده به عنوان متغیرهای انضباط مالی دولت و متغیر مجازی هدف‌مندی یارانه‌ها به عنوان متغیرهای علت در نظر گرفته شدند. همچنین سه شاخص مصرف انرژی، مخارج خانوار و تقاضای پول به عنوان آثار اقتصاد سایه در مدل‌های نهایی برآورد اقتصاد سایه در نظر گرفته شدند.

برای برآورد اقتصاد سایه، در ابتدا ۸ مدل از بهترین مدل‌های برآوردی انتخاب شدند و از بین آنها مدل نهایی با رویکرد علل چندگانه آثار چندگانه (MIMIC) و با استفاده از معیارهای برازش عمومی و مقایسه‌ای برگزیده شده است. سپس، با استفاده از اطلاعات جانبی و کالیبره کردن سری زمانی اندازه نسبی اقتصاد سایه و اندازه مطلق اقتصاد سایه بر حسب قیمت پایه سال ۱۳۸۳ محاسبه گشته و فرار مالیاتی ناشی از آن نیز به صورت نسبی از اقتصاد سایه محاسبه شده است. نتایج نشان می‌دهد که میانگین اندازه نسبی اقتصاد سایه طی دوره زمانی مورد نظر ۳۰/۲۴ درصد است. حداکثر مقدار اندازه نسبی اقتصاد سایه در سال ۱۳۸۷ و برابر با ۴۳/۳ درصد و حداقل مقدار در سال ۱۳۴۷ و برابر با ۱۸/۰۱ درصد است. میانگین اندازه مطلق اقتصاد سایه برابر با ۳۸۸۷۱۹/۵ میلیارد ریال است. حداکثر مقدار اندازه مطلق اقتصاد سایه در سال ۱۳۹۰ و برابر با ۸۸۵۶۴۲/۲ میلیارد ریال و حداقل مقدار آن در سال ۱۳۴۶ و برابر با ۸۸۶۸۷/۶ میلیارد ریال است. میانگین فرار مالیاتی ۱۹۹۵۲/۸۵ میلیارد ریال است. حداقل مقدار فرار مالیاتی در سال ۱۳۴۶ و برابر با ۳۹۲۳/۸ میلیارد ریال و حداکثر مقدار آن در سال ۱۳۹۴ و برابر با ۵۶۶۳۸/۶ میلیارد ریال است.

در مدل نهایی انتخابی اقتصاد سایه، متغیرهای بار مالیات بر واردات، درآمد حاصل از منابع طبیعی، نرخ بیکاری، نرخ تورم، کسری بودجه و متغیر مجازی هدف‌مندی یارانه‌ها به عنوان متغیر علت در نظر گرفته شدند و متغیرهای حجم پول و مخارج خانوار به عنوان متغیرهای شاخص در نظر گرفته شدند. نتایج نشان می‌دهد که بار مالیات بر واردات و نرخ بیکاری از علل اصلی پیدایش اقتصاد سایه در ایران هستند. با در نظر گرفتن سه متغیر نرخ تورم، کسری بودجه و حجم دولت به عنوان متغیرهای انضباط مالی دولت، یافته‌ها نشان می‌دهند که تورم و کسری بودجه اثر مثبت بر اقتصاد سایه و فرار مالیاتی ناشی از آن دارند. در نتیجه، می‌توان با کاهش هزینه‌های مصرفی و اندازه دولت در جهت کاهش کسری بودجه دولت و انضباط مالی بیشتر دولت حرکت کرد. بنابراین، کنترل کسری بودجه و نرخ تورم منجر به افزایش انضباط مالی دولت شده و در نهایت اندازه اقتصاد سایه در ایران و فرار مالیاتی ناشی از آن را کاهش خواهد داد.

طبقه‌بندی JEL: E26, H26, H62

واژه‌های کلیدی: اقتصاد سایه، فرار مالیاتی، انضباط مالی دولت، کسری بودجه، مدل علل چندگانه - شاخص‌های چندگانه